

УДК: 373. 5. 091. 33 - 028. 22: 004

Н.М. ГНЕДКО

ДИДАКТИЧНІ ОСНОВИ ВИКОРИСТАННЯ ЗАСОБІВ ВІРТУАЛЬНОЇ НАОЧНОСТІ НА УРОКАХ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ ТА ЛІТЕРАТУРИ

***Резюме.** У статті досліджено дидактичні основи використання засобів віртуальної наочності на уроках української мови та літератури у загальноосвітніх навчальних закладах. Показано приклади використання засобів віртуальної наочності на різних етапах уроків.*

***Ключові слова:** засіб навчання, аудіовізуальний образ, віртуальна наочність, мультимедіа, інформаційно-комунікаційні технології.*

Постановка проблеми у загальному вигляді. Сучасне суспільство стимулює появу нових тенденцій розвитку освіти, а саме вимагає педагогів працювати у творчому режимі, нестандартних напрямках, постійно вдосконалювати професійну діяльність вчителя, розвивати творчі можливості учнів, їхні таланти, освіченість та інформаційну культуру.

Виникає необхідність здійснювати розробку нових концепцій використання інформаційно-комунікаційних технологій (ІКТ): мультимедійних та інтерактивних засобів наочності, які реалізовані засобами ІКТ і допомагають суб'єктам навчання опанувати нові знання та уміння, вивчаючи українську мову та літературу, підтримують процес активного навчання, моделюють поведінку об'єктів реального світу в комп'ютерному (віртуальному) освітньому середовищі, сприяють формуванню пізнавальних здібностей та самостійної й творчої розвинутої особистості.

Аналіз досліджень і публікацій. Проблемам ефективного використання інформаційних технологій у навчальному процесі присвячені дослідження Б.Бента та К. Брінк [1], В. Заболотного [5], В.А. Красильникової [7], І. Роберт [6], О.Г. Смолянінової [9], В.О. Стародубцева [10] та ін. Однак, у згаданих роботах не розроблена та не обґрунтована з позицій системного, діяльнісного, синергетичного, ергономічного підходів концепція використання інтерактивних та мультимедійних освітніх ресурсів для підтримки навчального процесу. Крім того, у попередніх дослідженнях не охоплено більшості засобів віртуальної наочності (ЗВН) та не узагальнено практичний досвід використання ЗВН.

Постановка завдання. Стаття присвячена розробці дидактичних матеріалів із використанням засобів віртуальної наочності (ЗВН) на уроках української мови та літератури.

Виклад основного матеріалу дослідження. Для впровадження ЗВН [3, 13] у навчальний процес потрібно виконання трьох основних умов: наявність сучасної комп'ютерної техніки, спеціальне програмне забезпечення і відповідний професійний рівень учителів та учнів. Майбутнє нашої освіти – за такою системою навчання, в якій вчитель перетворюється на педагога-методолога, консультанта, а учень стає активним учасником процесу навчання. Тобто, якщо в навчальній системі учень – учитель – підручник почати використовувати ЗВН, то основним в змісті учительської праці буде не передача знань, а організація самостійної пізнавальної діяльності учнів.

Уроки з використанням ЗВН потребують значної підготовчої діяльності педагога: учитель повинен вміти використовувати ресурси Інтернету та користуватися різноманітними програмами: графічними редакторами, flesh-анімації, web-редакторами, програмами для створення презентацій, програмами для роботи зі звуком та відео, тощо.

При підготовці до уроку із використанням ЗВН учитель повинен: визначити дидактичну мету уроку та доцільність використання засобів віртуальної наочності для досягнення кінцевих результатів; вибрати форму уроку та відібрати ті засоби віртуальної наочності, які він буде

використовувати; виділити основні елементи уроку та визначити місце віртуальної наочності у структурі уроку, вибрати способи взаємодії фігурантів уроку із ЗВН.

Засоби віртуальної наочності впливають на ефективність навчально-виховного процесу:

- зростає інформаційний вплив на учнів, оскільки значний обсяг даних сприймається зоровими та слуховими рецепторами одночасно;
- полегшується розуміння і сприйняття навчального матеріалу;
- запам'ятовується матеріал із теми на значно довший період;
- збільшується психологічна вірогідність прийняття правильних висновків, суджень, узагальнень;
- скорочується час на розкриття проблеми.

ЗВН можна використовувати на різних етапах уроку:

1. Актуалізація знань. Наприклад, на аудіовізуальному образі (АВО) [2, 27] можна представити необхідну інформацію у вигляді тез.

2. Перевірка домашнього завдання. Проведення бліц-опитування, питання якого розміщені на АВО.

3. Повідомлення теми, мети, завдань уроку. Наприклад, на АВО можна представити необхідну інформацію.

4. Сприймання й усвідомлення учнями нового матеріалу:

4.1. Статичні таблиці є джерелом навчальної інформації, на ній можна писати, підкреслювати, малювати (тоді дана таблиця слугує для закріплення знань). Наприклад, під час закріплення теми «Двоскладні прості речення» на таблиці учні спеціальним маркером ставлять розділові знаки, роблять позначки напроти відповідної характеристики речення, не витрачаючи часу на написання і його письмовий розбір. Такий підхід до організації роботи значно економить час і підвищує ефективність навчального процесу, адже за урок можна розібрати не 2-3 речення, а 10-15.

4.2. Динамічні таблиці допомагають учням зрозуміти процес «народження» і функціонування правила: потрібні елементи з'являються і зникають, рухаються, збільшуються, переміщуються; іноді для створення бажаного ефекту застосовується звукове оформлення, анімаційні вставки тощо. Матеріал підібраний з орієнтацією на асоціативне, образне мислення учнів, що дає змогу швидко запам'ятати та якісно застосувати набуті знання.

Наведемо приклад динамічної таблиці [8] під вивчення теми «Відмінювання іменників І відміни». Спочатку на дошці з'являються зразки відмінювання, причому з яскраво виділеними закінченнями (рис. 1).

Відмінювання іменників І відміни (мішана група)	
Однина	
Н.	площ А
Р.	площ І
Д.	площ І
З.	площ У
О.	площ ЕЮ
М. _(на)	площ І
Кл.	площ Е

Рис.1. АВО – слайд з учительської презентації

Відмінювання іменників І відміни (мішана група)	
Однина	
Н.	А
Р.	І
Д.	І
З.	У
О.	ЕЮ
М. _(на)	І
Кл.	Е

Рис.2. АВО – слайд з учительської презентації

Потім основи іменників «зникають», а закінчення залишаються (рис. 2).

На місці «зниклих» основ з'являються основи інших іменників (рис. 3), після чого учні роблять висновок: щоб не помилитись у написанні відмінкових закінчень іменників, слід віднести іменник до певної відміни і використовувати відповідні для цієї відміни закінчення.

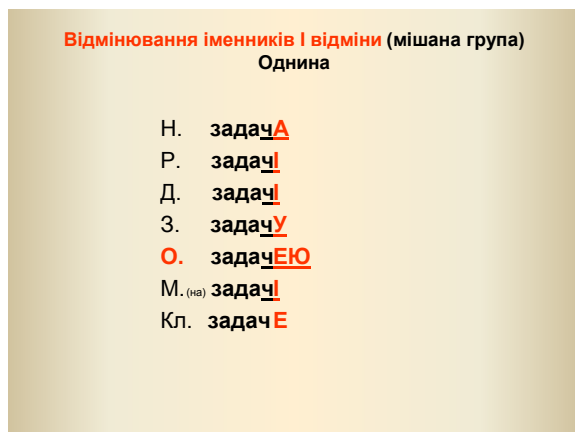

Рис.3. АВО – слайд з учительської презентації

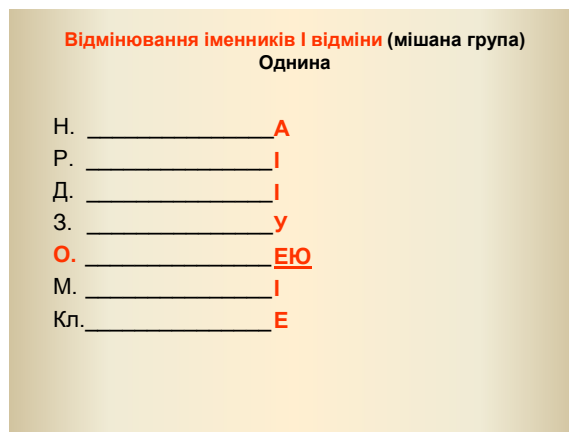

Рис.4. АВО – слайд з учительської презентації

Учні пересвідчуються у правильності своїх висновків, коли до закінчень іменників на динамічній таблиці «додаються» інші основи (рис. 4).

4.3. Літературний мультимедійний портрет, що містить такі засоби віртуальної наочності як фотографії, таблиці, ілюстрації, аудіо- та відеофрагменти, скомпоновані у послідовному порядку, що дає змогу найбільш повно й яскраво розповісти учням про життєвий і творчий шлях письменника чи поета.

4.4. Віртуальні екскурсії. Відеофільм або віртуальний музей [3, 13] про місце життя й творчості письменника, місце події літературних творів. До кожного відеосюжету (АВО) можуть бути розроблені відповідні завдання, які учні виконують під час уроку.

4.5. Перегляд фільмів (їх фрагментів), записів театральних постановок та телепередач про письменників. Екранізація літературних творів дає змогу обговорити з учнями питання герменевтики – тлумачення літературного твору засобами іншого виду мистецтва. Такі матеріали не тільки дозволять зіставити своє, читацьке, уявлення про літературного героя (героїв) з поданням режисера або актора, театального або кінематографічного художника, композитора, але й допоможуть формуванню естетичного смаку, виробленню естетичних норм при оцінці художніх творів.

4.6. Презентація. Компонування матеріалу за допомогою презентації служить своєрідною формою опорного конспекту. У практичній діяльності найдоцільніше використовувати презентації на таких типах уроків: засвоєння нових знань (рис. 5); узагальнення та систематизації знань; комбінований (рис. 6), тематичного оцінювання знань тощо. Крім того, презентацію можна застосовувати на різних етапах уроку: актуалізація знань; перевірка домашнього завдання; повідомлення теми, мети, завдань уроку; виклад нового матеріалу; закріплення знань; контроль засвоєння знань; постановка домашнього завдання; підсумок уроку, а також протягом всього уроку. Варто також зазначити, що учні під час підготовки домашнього завдання часто використовують презентацію, вважаючи, що вона більш зрозуміла й логічна. Такі завдання сприяють розвитку в учнів навичок мислення високого рівня: вміння аналізувати, протиставляти, розподіляти за категоріями, компонувати, конструювати, порівнювати, класифікувати, встановлювати порядок, відтворювати ідею, передбачати результат, робити висновки.

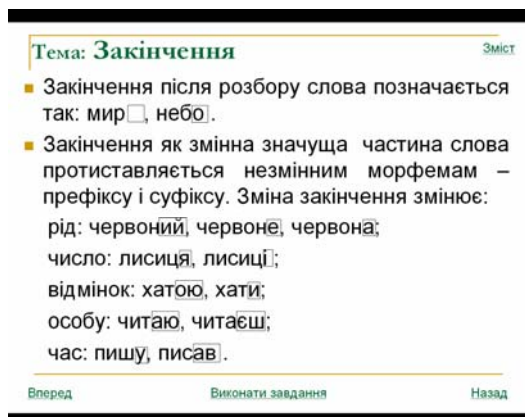

Рис. 5. Аудіовізуальний образ презентації з інформацією про закінчення слова

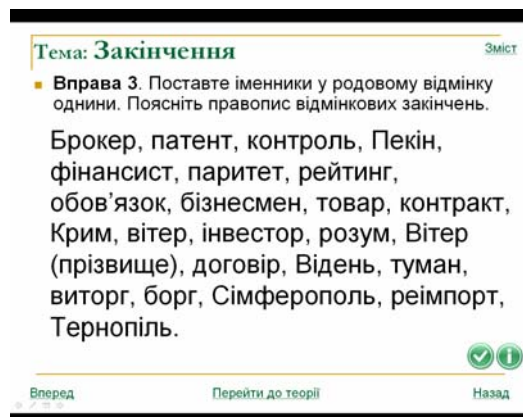

Рис. 6. Аудіовізуальний образ презентації з вправою на закріплення знань

Для активізації діяльності учнів, які відчують труднощі із засвоєнням матеріалу, використовують кнопки керування презентацією: Вперед – наступний слайд; Назад – попередній слайд; Зміст – перейти до змісту; Виконати завдання – перейти до виконання вправ на закріплення матеріалу; Перейти до теорії – повернутись до навчальної інформації; правильна відповідь – ✓; отримати підказку – i.

4.7. Фонохрестоматія (Музичні твори, читання майстрів художнього слова). Використання фонохрестоматій створить необхідний емоційний фон для сприйняття літературного твору, дозволить порівняти різні трактування акторами того самого образу. Фонохрестоматії доречно використовувати при вивченні драматичних творів: професійне акторське виконання дозволить удосконалити традиційне читання по ролях.

4.8. Фотографії письменників, поетів, інтер'єрів будинків-музеїв, меморіальних місць, пов'язаних з літературою (архітектурних і скульптурних пам'ятників і т.д.). Вони покликані розширити можливості візуального подання об'єктів, процесів і явищ і т.д.

4.9. Рисунки. Являють собою ілюстрації до текстів літературних творів, а також портрети письменників.

4.10. Словники. Наприклад, в літературознавчому словнику наведені визначення понять, а також біографії письменників і поетів, тексти критичних статей, що згадуються в шкільних підручниках. Використання історико-побутового словника (рис. 7) на уроках літератури є актуальним, оскільки учні не завжди розуміють тлумачення всіх рідковживаних слів, не знають деталі побуту та звичаї різних історичних епох – а це зменшує розуміння текстів багатьох художніх творів.

Всі терміни словника розташовані в алфавітному порядку. Щоб знайти шукане слово, потрібно вибрати першу букву цього слова, а потім у розділі даної букви вибрати потрібне слово.

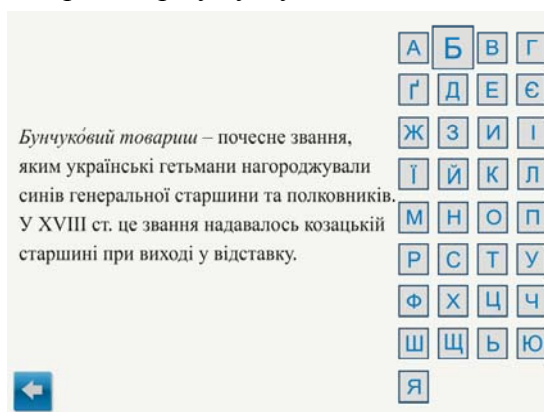

Рис. 7. Аудіовізуальний образ історико-побутового словника

Рис. 8. Аудіовізуальний образ навчальної гри «Орфографічний футбол»

Кнопка служить для повернення в розділ вибраної букви.

4.11. Мемуари, критичні статті, листи й інші архівні документи.

4.12. Віртуальна енциклопедія [2, 26] насичена навчальною інформацією (текст, графіка, відео тощо) з української літератури (мови) та володіє такими властивостями як інтерактивність та мультимедійність.

5. Закріплення знань.

5.1. Навчально-ігрові програми. Призначені для відтворення навчальних ситуацій і є засобом мотивації навчальної діяльності. Успішне виконання завдань супроводжує результат гри, що активізує навчальну діяльність, позитивні емоції, бажання домогтися нових успіхів. При повторенні гри можливе використання нового наповнення. У цьому випадку акцент переноситься з освоєння правил роботи із програмою на її зміст. Таким чином, комп'ютерні дидактичні ігри перетворюються в тренажер шляхом постійного відновлення й наповнення.

Наведемо приклад навчально-ігрової програми – «Орфографічний футбол». Робота із програмою починається тоді, коли з'являється слово із пропущеною буквою. Учень повинен вставити відсутню букву із запропонованих. Якщо відповідь правильна, тоді м'яч летить у ворота та учень-«гравець» забиває гол. Після цього з'являється нове слово. У випадку неправильної відповіді, слово з'являється в правильному написанні в «штрафному майданчику». Гра містить «рахунок матчу» – кількість правильних і неправильних відповідей.

5.2. Слайд-твір. Мультимедійний продукт, створений на відповідну тему учнями. Школяр сам вибирає для себе індивідуальні засоби й оптимальний темп діяльності, виявляє самостійність, творчість, наполегливість у досягненні мети. Таким чином реалізовується диференційований та індивідуальний підхід до виконання домашнього завдання.

5.3. Віртуальний репетитор [4, 20] сприяє самостійному оволодінню учнями новими знаннями й уміннями при вивченні української мови.

6. Контроль засвоєння знань.

6.1. Комп'ютерне тестування є найбільш незалежним від суб'єктивного ставлення вчителя до учня, тобто найбільш об'єктивним та етичним. Це різномірні комплексні завдання, що поєднують у собі репродуктивні та творчі елементи. Як відомо, є спеціальні програми, проте це можна робити й без них, розташувавши кожне запитання та варіанти відповідей на нього на окремому аудіовізуальному образі. Учні мають змогу бачити на екранах оцінювання виконаних завдань.

6.2. Самодиктант. На АВО розміщено текст із пропущеними буквами та розділовими знаками (бажано, щоб у кожного учня був такий самий друкований текст). У процесі роботи учні пояснюють вживання букв і розділових знаків, роблячи на мультимедійній дошці відповідні записи. Отже, економиться час та необхідність записувати текст у зошити.

7. Постановка домашнього завдання на аудіовізуальному образі.

8. Підсумок уроку здійснюється на аудіовізуальному образі у вигляді тез.

Таким чином, урок з використанням засобів віртуальної наочності стає цікавішим для учня, а тому й ефективнішим для засвоєння знань, покращує рівень унаочнення навчального матеріалу на уроці. Під час уроку істотно змінюється роль учителя, який виступає передусім організатором, координатором пізнавальної діяльності учнів. Час використання ЗВН може бути різним: від кількох хвилин до цілого уроку.

Перевага ЗВН полягає в тому, що певний об'єкт можна сховати або відкрити, увести на сторінку або вивести, запрограмувати його рух у потрібному напрямку й багато чого іншого. Інтерактивна дошка дає можливість самому учневі управляти наочними об'єктами – рухати їх у будь-якому напрямку, малювати й робити записи поверх них. Одним кліком на гіперпосилання можна відкрити потрібний ЗВН. А ще при необхідності до наочного об'єкта можна прикріпити будь-які звуки, музику.

Демонстрація наочності відбувається мобільно за допомогою натискання на ліву

клавішу миші, а якщо є інтерактивна дошка, то досить доторкнутися до неї й відбудеться запрограмована дія.

При реалізації принципу наочності засобами інформаційних технологій навчання варто так само враховувати специфічні правила:

- не можна перевантажувати засіб наочності зоровою інформацією (він повинен містити мінімально можливу кількість слів, а ілюстративний матеріал повинен мати максимальний розмір);
- звуковий супровід засобів віртуальної наочності не повинен носити різкий, відволікаючий, дратівливий характер;
- засоби віртуальної наочності повинні відповідати віку учнів;
- спостереження повинне бути організоване таким чином, щоб всі учні (навіть на останній парті) могли добре бачити демонстрований ЗВН; ”
- при демонстрації ЗВН необхідно чітко виділяти головне;
- детально продумувати пояснення, що даються в ході демонстрації явищ;
- ступінь наочності повинна бути точно погоджена зі змістом навчального матеріалу;
- використання ЗВН повинне відповідати встановленим санітарно-гігієнічним нормам, а не стати для учителя самоціллю – усе повинно ґрунтуватися на принципах доцільності.

Висновки і перспективи подальших розвідок. Кожен епізод уроку із використанням ЗВН в окремого учня викликає особисті почуття, переживання, бачення в окремих його частинах цілого, захоплення і бажання знайти результат, відповіді на поставленні запитання, бути активним до всього, що відбувається на аудіовізуальних образах. Такі уроки емоційно насичені та різнопланові, різнорівневі та творчі.

На нашу думку, використання віртуальної наочності під час навчання української мови та літератури створює оптимальні умови для покращення ефективності навчально-виховного процесу, а саме:

- 1) новий навчальний матеріал усвідомлюється легше, учні отримують глибокі знання,
- 2) освітній процес естетизується (стає творчим, цікавим, яскравим);
- 3) урок стає більш наочним і цікавим;
- 4) активізується діяльність вчителя та учнів на уроці;
- 5) здійснюється диференціація та індивідуалізація навчання;
- 6) посилюються міжпредметні зв'язки;
- 7) мультимедійний урок сприяє самоосвіті та самовдосконаленню учнів;
- 8) створюються комфортні умови для самовизначення особистості в інформаційному суспільстві.

Отже, використання засобів віртуальної наочності вносить істотні зміни у діяльність педагога та розвиток учня як особистості, ставить нові вимоги до професійної майстерності вчителя під час викладання предмета у комп'ютерному класі, вимагає чіткої організації та індивідуальної роботи з кожним учнем під час навчально-виховного процесу у своїй діяльності, урізноманітнює уроки, робить вивчення мови і літератури неповторним.

Перспективою подальших досліджень є впровадження в навчально-виховний процес сучасної загальноосвітньої та вищої школи розроблених дидактичних матеріалів – засобів віртуальної наочності для використання на уроках української мови та літератури.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бент Б. Мультимедиа в образовании: специализированный учебный курс [Текст] / Бент Б. Андерсен, Катя ван ден Бринк. – М.: Обучение-Сервис, 2005. – 216 с.
2. Войтович І. Дидактичні основи використання віртуальної енциклопедії при вивченні фізичних величин – характеристик персональних комп'ютерів / І. Войтович, Н. Гнедко // Оновлення змісту, форм та методів навчання і виховання в закладах освіти: збірник наукових праць: наукові записки Рівненського державного гуманітарного університету.

Випуск 7 (50). – Рівне: РДГУ, 2013. – С. 26-30.

3. Гнедко Н. Віртуальний музей як новий дидактичний засіб навчання / Н.Гнедко // Інформаційні технології в професійній діяльності: матеріали VII Всеукраїнської науково-практичної конференції. – Рівне: РВВ РДГУ. – 2013. – С. 13-14.
4. Гнедко Н. Дидактичні основи використання віртуального репетитора / Н.Гнедко // Наукові записки. – Випуск 4. – Серія: Проблеми методики фізико-математичної і технологічної освіти. Частина 1. – Кіровоград: РВВ КДПУ ім. В. Винниченка, 2013. – С. 20-25.
5. Заболотний В.Ф. Формування методичної компетентності учителя фізики засобами мультимедіа: монографія / В.Ф. Заболотний. – Вінниця: ПП «ТД Едельвейс і К», 2009. – 456 с.
6. Информационные и коммуникационные технологии в образовании: учебно-метод. пособие / И.В. Роберт, С.В. Панюкова, А.А. Кузнецов, А.Ю. Кравцова; под ред. И.В. Роберт. – М.: Дрофа, 2008. – 312 с.
7. Красильникова В.А. Использование информационных и коммуникационных технологий в образовании: учебное пособие/ В.А. Красильникова; Оренбургский гос. ун-т. – [2-е изд. перераб. и доп.]. – Оренбург: ОГУ, 2012. – 291 с.
8. Радченко І. Створення й застосування у навчальному процесі мультимедійних посібників для уроків української мови: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: [http://www.ipro.org.ua/files/Українська_мова/Банк_досвіду/ 3_досвіду_I_Радченко.doc](http://www.ipro.org.ua/files/Українська_мова/Банк_досвіду/3_досвіду_I_Радченко.doc). – Назва з екрану.
9. Смолянинова О.Г. Мультимедиа в образовании: монография / О.Г. Смолянинова; Краснояр. гос. ун-т. – Красноярск, 2002. – 300 с.
10. Стародубцев В.А. Компьютерные и мультимедийные технологии в естественнонаучном образовании: монография / В.А. Стародубцев. – Томск: Дельтаплан, 2002. – 224 с.

Н.М. ГНЕДКО. ДИДАКТИЧЕСКИЕ ОСНОВЫ ИСПОЛЬЗОВАНИЯ СРЕДСТВ ВИРТУАЛЬНОЙ НАГЛЯДНОСТИ НА УРОКАХ УКРАИНСКОГО ЯЗЫКА И ЛИТЕРАТУРЫ

Резюме. В статье исследованы дидактические основы использования средств виртуальной наглядности на уроках украинского языка и литературы в общеобразовательных учебных заведениях. Показано примеры использования средств виртуальной наглядности на разных этапах уроков.

Ключевые слова. Средство обучения, аудиовизуальный образ, виртуальная наглядность, мультимедиа, информационно-коммуникационные технологии.

N.M. GNEDKO. THE DIDACTIC BASES OF APPLICATION OF THE TEACHING TOOLS OF VIRTUAL VISUALIZATION IN THE LESSONS OF UKRAINIAN LANGUAGE AND LITERATURE

The summary. This article investigated didactic bases of application of the virtual teaching tool in the lessons of Ukrainian language and literature in secondary schools. Shows an example of the use of virtual visualization at various stages lessons.

Key words. Teaching tool, audiovisual image, virtual visualization, multimedia system, Information and Communication Technologies.

Одержано редакцією 19.12.2013 р.